

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора Плачинди Тетяни Степанівни

на дисертацію Марченко Ольги Геннадіївни

«Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих
військових навчальних закладах авіаційного профілю»,

що подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Актуальною для України є глибока й усебічна модернізація вищої освіти з виокремленням необхідних для цього ресурсів і створенням механізмів їх ефективного впровадження. Для успішної модернізації освітньої сфери важливим стає забезпечення якості освітніх послуг під час професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема авіаційної галузі. Освіта повинна бути випереджувальною, відповідати тенденціям розвитку суспільства в майбутньому.

Галузь цивільної авіації відносять до тих важливих економічних напрямів розвитку суспільства, де професійна підготовка фахівця набуває вагомої значущості, адже від цього залежить життя багатьох людей. Разом з тим, для професійної діяльності авіаційних фахівців характерна низка негативних чинників, що активують незворотні фізіологічні зміни в організмі, негативно впливаючи на здоров'я, професійну працездатність і безпеку польотів. Передумовою успішної діяльності авіафахівців є функційна ефективність екіпажу, що забезпечується вмінням помічати очевидні або неочевидні ознаки ускладнення польотної ситуації, екстраполювати її розвиток, окреслювати і реалізувати шляхи запобігання ускладненій ситуації, ухвалювати адекватне до ситуації рішення, та його реалізувати. Необхідні професійні якості формуються під час фахової підготовки, у цьому контексті особливо актуальною є ефективна організація освітнього середовища у вищому військовому закладі освіти авіаційного профілю.

Відтак не виникає сумніву, що обрана здобувачкою тема дослідження є на часі, тим більше, що актуальність роботи аргументована виявленими суперечностями, причиною яких є геополітичні зміни, соціально-економічні трансформації у суспільстві, а також зумовлена цими процесами неузгодженість професійної підготовки авіаційних військових фахівців різних спеціальностей і

спеціалізацій. Теоретичну та практичну значущість дослідження доведено через усебічне розкриття проблеми шляхом аналізу науково-педагогічних джерел і вітчизняної та закордонної практики.

Праця авторки виконана відповідно до комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів» (ДР № 0111U008876). Роль автора у виконанні цієї роботи полягає в обґрунтуванні педагогічної системи формування освітнього середовища у закладах вищої освіти.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз структури дисертаційної роботи уможливорює висновок про її логічну впорядкованість і ґрунтовність. О. Г. Марченко запропонувала наукове обґрунтування термінологічно-категорійного апарату розвідки, де коректно сформулювала мету, окреслила завдання, описала об'єкт і предмет дослідницького пошуку. Наукові результати рецензованої роботи верифіковані завдяки використанню комплексу дослідницьких методів, дібраних відповідно до завдань конкретного етапу дослідження, що засвідчує усвідомлення авторкою сутності проблеми й можливих шляхів її теоретичного та практичного розв'язання.

Дослідження характеризує тривалий період його проведення – з 2008 р. до 2018 р., – що підтверджують публікації автора (55 наукових праць, із них 2 монографії (1 колективна), 23 статті (2 – у співавторстві) у наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки, 6 статей (1 – у співавторстві) у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз даних, та періодичних виданнях іноземних держав, 20 публікацій (1 – у співавторстві) у матеріалах конференцій, 4 праці (2 – у співавторстві) – додатково відображають результати дисертації) та етапи проведення дослідницько-експериментальної роботи.

У роботі відображені результати детального опрацювання використаних джерел, список яких налічує 664 найменування (серед них 37 – іноземними мовами), що свідчить про здійснений здобувачкою всебічний аналіз досліджуваної проблеми.

Вважаємо також, що достатньо обґрунтованими є висновки до розділів і загальні висновки: відповідно до логічно сформульованих наукових завдань у них висвітлена послідовна реалізація мети дослідження.

3. Значення для науки і практики отриманих результатів. Результати наукового дослідження позначені науковою новизною і мають практичну спрямованість. Зазначаємо щодо практичної значущості отриманих наукових результатів: дисертанткою підготовлено навчально-методичні комплекси для викладання та вивчення навчальних дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Забезпечення якості освіти та Болонський процес», «Прикладна психологія військової діяльності», «Спеціальні глави вищої математики» з урахуванням особливостей професійної підготовки авіаційних військових фахівців різних спеціальностей і спеціалізацій; опубліковано методичні рекомендації Замовнику (Міністерству оборони України), Виконавцю замовлення (керівництву ВВНЗ, науково-педагогічним працівникам, курсантам, представникам підрозділів і частин ПС ЗСУ та інших складових сектору безпеки і оборони України) з формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

Окремі положення дослідження можуть бути використані під час проведення навчальних занять з курсантами, ад'юнктами, слухачами курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ВВНЗ з навчальних дисциплін «Військова педагогіка», «Педагогіка та психологія вищої школи», «Актуальні проблеми педагогіки вищої військової школи» та ін.

Наукові положення, методичні рекомендації та результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (акт впровадження № 350/176/41–14/247 від 27.09.2016 р.), Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету (довідка про впровадження № 308 від 08.02.2017 р.), Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (акт впровадження № 182/1067 від 20.03.2017 р.), Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (акт про впровадження № 17 від 30.05.2017 р.), Військового коледжу сержантського складу ПС (від 29.05.2018 р.), Інституту цивільної авіації (акт про впровадження № 350/176/113–4/661 від 23.03.2019 р.).

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Структура рукопису є традиційною для докторської дисертації за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вона складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту 379 сторінок і містить 15 рисунків та 48 таблиць.

Вступ до дисертації окреслює її вихідні положення. В обґрунтуванні

вибору теми дослідження авторкою переконливо доведено необхідність формування освітнього середовища авіаційного спрямування у видовому багатопрофільному військовому закладі вищої освіти ПС ЗСУ.

Розкрито провідну ідею (ґрунтується на військово-професійному контексті, обумовленому особливостями професійної діяльності та підготовки до неї авіаційних військових фахівців), авторську концепцію дослідження (ґрунтується на гуманістичних ідеях особистісно орієнтованої педагогіки, положеннях авіаційної психології та педагогіки, що визначають особливості професійної діяльності й підготовки авіаційного персоналу, результатах вивчення теорії та практики, а також світових тенденцій формування освітнього середовища), запропоновано гіпотезу, що конкретизується частковими гіпотезами.

У першому розділі дисертації *«Формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю як актуальна проблема вищої військової освіти»* цінним є те, що здобувачка проаналізувала поняття «середовище» з позицій таких наук, як: філософія, соціологія, психологія, що стало підґрунтям для осмислення середовища в педагогічному аспекті. На увагу заслуговує систематизація типології середовища за різними класифікаційними ознаками (стор. 46); виокремлення зовнішніх і внутрішніх факторів формування освітнього середовища (стор. 72-74) та сукупності умов, що утворюють освітнє середовище (стор. 75) тощо.

Цілком слушним є твердження здобувачки, що середовище є не лише засобом розвитку особистості, а і своєрідним каталізатором у процесі самореалізації особистості, здатним прискорити або загальмувати цей процес.

Цікавим є здійснений компаративний аналіз (стор. 90-108), у якому виявлені й описані характерні риси певних зразків освітнього середовища у закордонних і вітчизняних закладах вищої військової освіти. На стор. 120-133 висвітлено стан професійної підготовки авіаційних військових фахівців, який регламентований нормами документів щодо використання повітряного простору, визначення суб'єктного складу державної авіації, технічної та льотної експлуатації авіаційної техніки. Виявлено світову тенденцію до централізації професійної підготовки авіаційних військових фахівців різних спеціальностей і спеціалізацій в умовах багатопрофільного ВВНЗ.

У другому розділі рукопису *«Методологічні та теоретичні аспекти формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю»* Ольга Геннадіївна представила виокремлені нею методологічні підходи

(середовищний, системний, особистісно-діяльнісний, компететнісний, акмеологічний, ресурсний) та розкрила чинники впливу освітнього середовища у ВВНЗ на особистість курсанта за умови їх використання.

На увагу заслуговують наведений опис загальних та специфічних закономірностей та надана їхня характеристика, що уможливорює розуміння їх впливу на ефективність формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

Виокремлені О.Г. Марковою принципи навчання (загальнодидактичні, військової дидактики, професійної освіти, авіаційної педагогіки, сучасного військового менеджменту тощо) внаормовують процес формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

В описі концептуальної основи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, авторка зацентувала увагу на спрямованість провадження освітньої діяльності у ВВНЗ та на проблемах професійної підготовки авіаційних військових фахівців (стор.182-184).

Структура освітнього середовища визначена напрямками впливу на особистість курсанта і передбачає наявність компонентів: полісуб'єктного, корпоративно-ціннісного, програмно-методичного, навчально-базового.

Справедливим є твердження дисертантки, що крім урахування специфіки військово-освітнього середовища, притаманної всім видовим ВВНЗ, концептуальна основа формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю має бути узгоджена з доктриною підготовки авіаційних військових фахівців і авіаційного персоналу державної авіації.

Позитивним є те, що Ольга Геннадіївна наголошує на необхідності уособлення курсанта як суб'єкта освітнього середовища ВВНЗ, еволюціонуючи від стану об'єкта освітнього процесу та реалізуючи такі суб'єктні функції, як цілепокладання, планування, проектування, прогнозування, рефлексія, самосвідомість, самодисципліна тощо.

У третьому розділі *«Педагогічна система формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю»* обґрунтовано педагогічну систему формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю та схарактеризовано її як єдність взаємообумовлених елементів, охоплених причинно-наслідковими зв'язками та зв'язками управління. Запропонована педагогічна система складається з підсистем (цілестратегічна, теоретична, змістово-компонентна, технологічна, аналітико-результативна).

Цікавою і науково вагомою є модель педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, яку здобувачка схарактеризувала як побудовану в дослідно-експериментальному режимі структурно-функціональну схему реалізації означених підсистем педагогічної системи, схематичне зображення якої вміщено на стор. 236.

Вагомим науковим здобутком дослідниці, на нашу думку, є такі визначені організаційно-педагогічні умови запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю: узгодженість соціально-державного замовлення з можливістю його забезпечення з боку Замовника та реалізацією з боку Виконавця замовлення; урахування положень авіаційної педагогіки і психології задля формування професійної надійності авіаційних військових фахівців, основу якої становлять професійно важливі якості; ресурсне забезпечення структурних компонентів освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю; поетапна реалізація технології формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю; регулярний моніторинг стану сформованості освітнього середовища на основі релятивної діагностики.

На сторінках четвертого розділу дисертації представлено технологію формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, що складається з концептуального, управлінського, когнітивно-процесуального, діагностичного складників та запропоновано етапи її впровадження (орієнтувально-особистісний, когнітивно-проектувальний, організаційно-діяльнісний, перспективно-пошуковий).

Грунтовним є опис реалізації запропонованої технології, представлений у п. 4.2, що відображає мету, завдання, зміст, форми, методи педагогічної діяльності та її прогнозовані наслідки на кожному з етапів реалізації технології формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

Схвальним є розроблення навчально-методичного забезпечення технології формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, яке авторка класифікувала і розподілила на: проєктивні навчально-методичні матеріали; планові навчально-методичні матеріали; нормативні навчально-методичні матеріали; матеріали навчально-методичного супроводу та довела доцільність його впровадження на кожному з визначених етапів реалізації технології.

Позитивною є розробка навчально-методичного супроводу, що включає навчально-методичні комплекси дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Забезпечення якості освіти та Болонський процес», «Прикладна психологія військової діяльності», а також плани-конспекти навчальних занять, фондові

лекції, матеріали практичного спрямування для використання у ділових іграх, використанні кейс-методу, тренінгів тощо.

П'ятий розділ дослідження «Експериментальна перевірка ефективності запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю» ознайомлює з організацією дослідницько-експериментальної роботи, яка тривала впродовж 2008–2018 років. До неї були залучені керівництво, НПП, офіцери курсової ланки, курсанти (слухачі) факультетів: льотного, інженерно-авіаційного, автоматизованих систем управління та наземного забезпечення польотів авіації, радіотехнічних військ протиповітряної оборони, післядипломної освіти, та інші структурні одиниці ХНУПС.

Нам імпонує ґрунтовність підготовки та проведення формувального етапу педагогічного експерименту із запровадження запропонованої педагогічної системи, організаційно-педагогічних умов і технології формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи підтвердив позитивну динаміку формування освітнього середовища за виокремленими критеріями (особистісно-інтегративний, освітньо-авіаційної спрямованості, змістово-процесуальний, продуктивний), що опосередковано підтвердило розвиток полісуб'єктного, корпоративно-ціннісного, програмно-методичного, навчально-базового компонентів освітнього середовища.

Загальні висновки відповідають поставленим завданням і засвідчують їх виконання, є продуманими, переконливими, аргументованими та окреслюють перспективні напрями продовження науково-педагогічного пошуку.

На схвалення заслуговують додатки (19), де представлено матеріал, який деталізує та унаочнює зроблені авторкою висновки, вдало доповнює зміст дослідження.

Зміст автореферату відображає основні положення дисертації та досить повно висвітлює суттєві її аспекти, основні положення та висновки.

5. Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертаційної роботи. Загалом відзначимо високий науковий і методологічний рівень дисертаційної роботи Марченко Ольги Геннадіївни. Дисертація вирізняється науковою новизною положень, серед яких:

уперше: обґрунтовано концепцію та розроблено педагогічну систему формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю як єдність взаємообумовлених елементів (цілестратегічної, теоретичної, змістово-

компонентної, технологічної, аналітико-результативної підсистем), охоплених причинно-наслідковими зв'язками та зв'язками управління;

обґрунтовано технологію формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю як систему педагогічних засобів (методик, заходів, впливів, дій), що гарантують результат внаслідок реалізації орієнтувально-особистісного, когнітивно-проектувального, організаційно-діяльнісного, перспективно-пошукового етапів;

розроблено структурно-функціональну модель і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю;

удосконалено: структуру та змістове наповнення компонентів освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю з урахуванням особливостей професійної підготовки та діяльності авіаційних військових фахівців різних спеціальностей і спеціалізацій;

методику діагностики стану сформованості освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю на основі використання критеріїв (особистісно-інтегративного, освітньо-авіаційної спрямованості, змістово-процесуального, продуктивного), показників і характеристики рівнів (початкового, такого, що має тенденцію до розвитку, досконало-стабільного, інноваційного);

набули подальшого розвитку: узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду формування освітнього середовища у видових ВВНЗ авіаційного профілю виявило тенденцію до централізації професійної підготовки авіаційних військових фахівців льотного та нельотного напрямку на базі навчально-дослідних авіаційних комплексів; посилення уваги до особистості авіаційного військового фахівця безпечного типу поведінки та професійної діяльності тощо.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Дискусійними є наступні положення:

1. Здобувачкою вказано на зв'язок теми дисертації із комплексною програмою науково-дослідної роботи кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів», але виникає питання, чому не зазначені інші наукові теми військового та авіаційного профілю відповідно до тематики дослідження, зокрема закладів, у яких було організовано дослідно-експериментальну роботу.

2. Дисертаційному дослідженню бракує деталізованого опису процесу формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, де були б чітко визначені етапи досліджуваного феномену.

3. Зміст автореферату значно виграв би, якщо б у його тексті більш повно було відображено навчально-методичне забезпечення авторської технології формування освітнього середовища, подане на стор. 308–322 основного тексту дисертації та додатках Ж, Р та ін.

Висловлюємо наступні зауваження:

1. Бажано було б при формулюванні теми дисертації врахувати багатoproфільність ВВНЗ, який став експериментальним майданчиком дослідження, адже він задовольняє кадрові запити не тільки авіації, але й Сил Протиповітряної Оборони, які входять до складу Повітряних Сил Збройних Сил України.

2. Схвальним є вивчення історичних витоків ідей формування освітнього середовища у вітчизняних і закордонних закладах військової освіти, який представлено у п. 1.3, проте варто було приділити увагу закладам саме авіаційного профілю. Також вважаємо, що назва підрозділу 1.4 не відповідає його змісту, адже половина його обсягу (12 сторінок з 25) присвячена історичному та компаративному аналізу становлення закладів освіти авіаційного профілю.

3. Незрозумілою є позиція здобувачки щодо запропонованих організаційно-педагогічних умов запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, які не включено до розробленої авторкою моделі цієї системи. Варто пояснити, чому вони не є складовими моделі?

Водночас висловлені зауваження не є принциповими та не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи й автореферату. Дослідження, авторські статті виконані на достатньому науково-теоретичному й методичному рівні, містять різноплановий і ретельно опрацьований новий матеріал.

Загальний висновок: аналіз дисертації, автореферату, опублікованих наукових праць Марченко Ольги Геннадіївни дає підстави стверджувати, що докторська дисертація відповідає паспорту спеціальності 13.00.04 та профілю спеціалізованої вченої ради. Дослідження є закінченим і самостійним, має актуальну тему та наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, а

також є вагомим для теорії і методики професійної освіти. Поставлені завдання виконані в повному обсязі. Наукові розробки, навчально-методичні матеріали впроваджено у практику вітчизняних ЗВО, зокрема авіаційного профілю.

Отже, дисертаційна робота «Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» щодо докторських дисертацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), а її авторка – Марченко Ольга Геннадіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної педагогіки
та соціально-гуманітарних наук
Льотної академії
Національного авіаційного університету

Т. С. Плачинда

Підпис Т. С. Плачинди засвідчую:

в.о. начальника Льотної академії
Національного авіаційного університету
доктор технічних наук, професор

Д. М. Обідін